

Е.С. Клименко

*Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ*

**МУЗИЧНІ ЗНАМЕННІ РУКОПИСИ ПОМОРСЬКОЇ
ТРАДИЦІЇ В ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серед знаменних рукописів, що зберігаються в Інституті рукопису, нами було виділено п'ять, які можна віднести до поморської старообрядницької течії.

Термін “поморський рукопис” означає, що книга вийшла з книгописних майстерень Виголексинського общежительства в Помор'ї, яке було створене в кінці XVII ст. й проіснувало до середини XIX ст. Саме там вже в середині XVIII ст. сформувалася єдина традиція і єдиний стиль графічного оформлення рукописної книги.

В основу книжного декору поморці поклали елементи стародрукованого стилю, геометричного орнаменту та розкішного варіанту московського бароко кінця XVII ст., з характерним золотим фоном заставок, насиченістю фарб з використанням жовтих, зелених, малинових кольорів¹. Слід відмітити витончену художню майстерність, високий рівень грамотності, професіоналізм писців, чистоту та єдність стилю. Як зауважував М.М. Розов, найкращі взірці орнаменту російських рукописних книг (далі – РК) XVII–XX ст. знаходяться переважно в півчих книгах поморського письма².

У XVIII ст. виговська книжна традиція була перенесена до Верхокам'я, а згодом втілена в старообрядницькій культурі Сибіру. Поморські рукописи побутували в основному в середовищі старообрядців-безпопівців поморського та федосіївського напрямів.

Ця традиція спиралася в своїй основі на джерела давньоруського півного мистецтва періоду його найвищого розквіту (першої половини й переважно середини XVII ст.) і в той же час була трансплантована й адаптована до умов Нового часу.

Так, відома прихильність поморців до хомового співу (розповсюдженого в дониконівських рукописах. – *Е.К.*), який був прийнятий в поморських общинах Карелії, Санкт-Петербурга, Москви, Володимирської губернії. В той же час з'явилися й нові тенденції, відсутні в середньовічній традиції.

Давні рукописи були адаптовані й пристосовані поморцями для використання у власних службах шляхом проставлення в знаменній нотації кіноварних позначок. Структурної трансформації зазнали деякі служби Обиходу та Стихираря, що відобразило особливості виговського богослужіння. В Праздниках й, особливо, в Обиходах значно зросла роль багаторозспівності³.

В ІР НБУВ творчість старообрядців поморської течії представлена п'ятьма РК, які практично не досліджувалися (ф. I, № 2485, 3998, 3999; ф. 30, № 27; ф. 312, № 116).

Їм притаманні певні особливості виговської традиції книжного оформлення. Це книги невеликого формату (4° та 8°), що мають добротні оправи без особливих прикрас (№ 1–3). Характерними ознаками рукописів є переважно роздільномовна фонетична редакція текстів, знаменна позначкова безпризначна нотація, особливий тип почерку, наявність проміжків між словами, відсутність розділу літургії в Обиходах тощо.

Крім того, два рукописи (№ 1, 2) мають ознаки поморського стилю художнього оформлення: деталізовані малюнки з рослинно-геометричним орнаментом, квіти та ягоди благородних відтінків (з перевагою малинових та зелених кольорів), помірне використання золота. Обидва рукописи вирізняють характерні заставки-рамки в аркуш з квітково-ягідним орнаментом на золотому фоні й вписаним всередині титулом книги, а також колони та вертикальні смуги, що з'єднують композицію в єдине ціле.

Ці рукописи є неповторними і мають свої характерні особливості.

Так, РК № 1 має добротну міцну шкіряну оправу зі збереженими мідними застібками. Гнучке переплетення рослинних пагінців, насиченість фарб (малинові, зелені відтінки) з перевагою чорного кольору на золотому фоні. Рукопис містить Октоїх традиційного складу й додатковий розділ Обиходу – чин За упокой, частина піснеспівів якого істинномовна, інша частина зберігає хомонію.

У РК № 2 незвичним є поєднання в орнаменті квіткових шестицелюсткових розеток та ягід типу малини на плодоніжці з зернятками з ламаними барочними лініями. Загалом рукопис має всі ознаки поморського стилю.

У РК № 3 художнє оздоблення виконане в аматорській манері. Рукопис вміщує Ірмологій короткої редакції (неповного складу ірмосів), без ірмосів других пісень канону в роздільномовній редакції. За послідовністю гласів додано канон Вербній неділі 4-го гласу та канон Великої Суботи 6-го гласу в істинномовній редакції.

РК № 5 є конволютним збірником, що складається з чотирьох частин. Він написаний на різних видах паперу 7 почерками, містить 12 різних філіграней й приписки власника, що дає можливість прослідкувати процес його створення. Цікавою є доля цієї книги. В записах згадуються атаман Кутейников, імена донських казаків, ім'я власника рукопису та шлях його міграції.

Опис та атрибуція поморських рукописів зроблені нами на основі методів кодикології, з використанням спеціальних методик М.В. Бражнікова⁴, а також існуючого досвіду атрибуції та опису поморських півчих рукописів.

Опис здійснено за схемою, що вміщує такі відомості про рукопис: назва, інципіт та експліцит літургійного тексту, шифр, нумерація аркушів та зошитів, стан збереження, датування, формат та розмір аркушів, організація сторінки, тип письма, аналіз чорнила, кількість почерків, мовні, текстові та музичні особливості, характеристика оздоблення, оправ, нотації, варіанти розспівів, зміст, записи, старі шифри, бібліографія.

Датування рукописів проведено за філігранями.

У розділі “Організація сторінки” вказуються розміри полів, кількість рядків, колонтитули, види рубрикацій.

При опису змісту даних рукописів наводиться поаркушевий розпис статей, що входять до складу рукопису (для Обиходу) з кількісними характеристиками піснеспівів кожного жанру (для Октоїха).

Інципіт, експліцит та записи подаються із збереженням церковно-слов'янської орфографії, текст початкових слів окремих статей змісту – із заміною на сучасну графіку.

№ 1

Назва. Октоїх та Чинопослідування по померлих. 30-і рр. XVIII ст.
Ф. 30, № 27.

Інципіт: “Радѣса ѿто насо сватаа Богородице дѣво...”

Експліцит: “...ты же приими тѣло яко свое”

Кількість та стан збереження арк. 141+I=142 арк. Чисті арк. I, 111, 142. РК реставрована у XIX ст.

Зошити 1⁸–16⁸, 17⁶ (кінець розділу), 18⁸.

Матеріал письма. Папір. 8°, 153 x 94.

Філіграні: *PRO PATRIA* (з написом *PRO PATRIA*) // літери [?], арк. 1–55, 134–141 – под. Тромоніп, № 711 (1727); *Герб Амстердама* двох різновидів: 1) арк. 56–71, 80–133 – сх. Дианова 1998, № 425 (1733); 2) // КС (?), арк. 72–79 – сх. Дианова 1998, № 426 (1733)⁵.

Організація сторінки. Поле тексту 124 x 61 (арк. 1 зв.–133); 120 x 65 (арк. 134–141). 12 рядків. На верхньому полі колонтитул з позначенням гласів, на нижньому – сигнатура.

Письмо. Поморський півустав двох почерків: I, арк. 1–133; II, арк. 134–141. Чорнило чорне, кіновар.

Мова. Церковнослов'янська (рос. ред.). Текст роздільномовний (арк. 1–133) та істинномовний (арк. 134 зв.–140 зв.).

Оздоблення. Заставка в аркуш з витонченим рослинним орнаментом зі штриховкою тушшю, яскравими кольоровими ягодами на золотому фоні (арк. 1). Ініціали двох видів: 1) у стилі заставки, тушевий з позолотою та незначним доданням малинового кольору (арк. 1 зв.); 2) кіноварні з рослинними відростками та квітами (арк. 14, 112). В'язь декоративна.

Оправа. Вторинна, XIX ст. 167 x 97 x 25. Дошки в шкірі світло-коричневого кольору зі сліпим тисненням. Средник у вигляді квітки з рівнокінечним хрестом всередині. На корінці напис: „Октай”. Збереглися мідні застібки.

Ноція. Знаменна, позначкова, безпризначна. Розводи фіт у тексті.

Варіанти розспівів:

„инь перевод” (варіант формули) – “Магдалини Мария Спасово...” – 3-я стихира євангельська – арк. 116;

„инь перевод” (варіант формули) – “Се тма и рано и что у гроба...” – 7-а стихира євангельська – арк. 125;

„инь” (варіант розводу фіти) – “Являяи себе ученикомо Спасе...” – 11-а стихира євангельська – арк. 132.

Зміст

Октоїх

Арк. 1. – „Начало Охтаем глас первый...”. Піснеспіви 1–8 гласів.

мала вечірня – богородичні на “Господи воззвах” та на стиховні;

велика вечірня – стихирини на Господи воззвах: недільні (3),

східні (4) богородичен, стихирини на стиховні, богородичен;

утреня – іпакой, антифони степенн (3, у 8-му гласі – 4);

прокимен;

літургія – блаженна;

богородичні денні на стиховні: в неділю вечір, у понеділок ранок і вечір, у вівторок ранок, у середу вечір, у четвер ранок, у п'ятницю вечір.

Арк. 112 – Стихири євангельські.

Арк. 134 – Чинопослідування по померлих: кафізма 17, “Благовсловен еси Господи...”, богородичен, кондак, Трисвятоє, стихири на погребіння інокам “Духовеная моя братия...”, тропар “Земля зинувши приими...”.

Записи. На вкладиші рукою О.М. Апанович: “Куплена в 1941 г.”

№ 2

Назва. Октоїх, Стихири євангельські. Кін. XVIII – поч. XIX ст.

Ф. I, № 3998

Інципіт: “Радѣса ѿто насо сватаа Богородице дѣво...”

Експліцит: “...стадо си сохрании ѿто волко гѣбацихо”

Кількість та стан збереження арк. I+105=106 арк. Арк. реставровані в кін. XIX ст.

Зошити 1⁸–13⁸.

Матеріал письма. Папір. 4°, 230 x 168.

Філіграні: *Beehive* // *AI*, арк. 1–99, 102–104 – сх. Клепиков, 1959, № 52 (1797–1799, 1801) (але більші розміри); сх. Uchastkina, № 60 (1801); сх. Воон, № XIII, 19–20 (1803–1805); контрамарка *Літери GR під короною*, ймовірно ліва частина філіграні – *Pro Patria*, арк. 100–101 – тот. Nostitz, № 502 (без дати); под. тип (у круглому щиті зі схрещеними гілками) Uchastkina 1962, № 717 (1797)⁶.

Організація сторінки. Поле тексту 155 x 105. 14 рядків. На верхньому полі колонтитул з позначенням назв піснеспівів та гласів, на нижньому – сигнатура.

Письмо. Поморський півустан одного почерку. Чорнило чорне, кіновар.

Мова. Церковнослов'янська (рос. ред.). Текст роздільномовний.

Оздоблення. Заставка поморського стилю з вишуканим переплетенням з дрібною штриховкою тушшю, квітково-ягідним орнаментом на золотому фоні. Бордюр з птахом на вершині з ягідкою в дзьобі (арк. 1). Ініціали на початку служб великі (на 4–6 рядків) кіноварні, вишукані, орнаментовані рослинно-квітковими елементами з дрібною штриховкою (арк. 1 зв., 2 зв., 14, 60, 70 зв., 82 та ін.). Заголовки служб двох видів: в'язю: 1) арк. 4 зв., 14, 35 зв., 60, 71 зв. та ін.; 2) кіноварні, зі стилізованим орнаментом (перша літера – чорнилом) арк. 12, 23 зв., 59, 70 зв. та ін.

Оправа. Вторинна, другої половини ХІХ ст. 225 x 175 x 28. Дошки в шкірі темно-коричневого кольору без тиснень. Малиновий обріз блоку. Збереглася верхня мідна застібка.

Нотація. Знаменна, позначкова, безпризначна. Фіти та розводи фіт у тексті.

Варіанти розспівів:

„инъ” – “Радуися двери мысленныя...” – богородичен 5-го гласу – арк. 47;

„инъ переводъ” – “Подо крово твои веси земени...” – богородичен 6-го гласу – арк. 75;

„инъ” (варіант початкового рядку) (тричі) – “Се коле добро и коле красено...” – 4-й антифон 8-го гласу – арк. 87 зв.;

„инъ” – (варіант розводу фіти “Ризы его”) (двічі) – арк. 88;

„инъ” (варіант формули) – “Магдаљни Мария Спасово...” – 3-я стихири євангельська – арк. 94 зв.;

„инъ” (варіант формули) – “Се тма и рано и что у гроба...” – 7-а стихири євангельська – арк. 99 зв.;

„инъ” (варіант формули) – “Маріини слезы не без ума...” – 8-а стихири євангельська – арк. 100 зв.;

„инъ” (варіант розводу фіти) – “Являяи себе ученикомо Спасе...” – 11-а стихири євангельська – арк. 103.

Зміст. Октоїх

Арк. 1. – “**Октаикъ сирѣчь ѿсмогласникъ**”. Піснеспіви 1–8 гласів. *мала вечірня* – богородичні на “Господи воззвах” та на стиховні; *велика вечірня* – стихири на Господи воззвах: недільні (3), східні (4) богородичен, стихири на стиховні: недільна (1), по алфавіту (3), богородичен;

утреня – іпакой, антифони степенн (3, у 8-му гласі – 4); стихири на “Хваліте” (4), богородичен “Преблагословенна еси Богородице Дево...”;

літургія – блаженна;

богородичні денні на стиховні: в неділю вечір, у понеділок ранок і вечір, у вівторок ранок, у середу вечір, у четвер ранок, у п’ятницю вечір, у суботу ранок.

Арк. 92 зв. – Стихири євангельські.

Записи. Арк. 105 – “6 ф серѣбра”; арк. 105 – “Месеца Генваря”, молитва з записом: “сія писала ... Ольга Федоровны”.

На внутрішній стороні нижньої кришки оправи олівцем: “1881 гд”. **Старі шифри.** “№ 14”.

Надійшла з Волинського державного музею в січні 1934 р.

№ 3

Назва. Ірмологій. 1820-і рр.

Ф. 312, № 116/739 с.

Інципіт: “Товоа побѣдителнаа десница...”.

Експліцит: “...та Богородице непрестанено величаємо”.

Кількість та стан збереження арк. 98+4 літерних =102 арк. Чисті арк. 1–5, 18, 45–46, 95–98. Літерні арк. 26 а, 30 а, 63 а, 84 а.

Зошити 1¹², 2¹⁰–3¹⁰, 4⁷, 5⁸–8⁸, 9¹⁰, 10⁸–11⁸, 12⁴.

Матеріал письма. Папір. 4°, 198 x 170.

Філіграні: *PRO PATRIA // герб Гончарових МФАГ „1820”*, арк. 1–98 – сх. *Uchastkina, № 737* (з датою „1809”) (1810).

Організація сторінки. Поле тексту 155 x 120. 9 рядків. На верхньому полі колонтитул з позначенням гласів.

Письмо. Півустав двох почерків: I, арк. 6–43, 50–63. II, арк. 47–50, 63 а–66 зв. Чорнило темно-коричнєве (почерк I), чорне (почерк II), кіновар.

Мова. Церковнослов'янська. Текст роздільномовний, на арк. 47–50, 63 а–66 зв. – істинномовний.

Оздоблення. *Заставки* в прямокутних рамках, аматорського малюнка, з квітковим орнаментом та штриховкою тушшю (арк. 1, 19, 47). *Ініціали* малі кіноварні, іноді із завитками (арк. 19, 94 зв.). *Кінцівки* кіноварні та тушеві – геометричні, з крапочками, штриховками, завитками (арк. 17 зв., 83 зв., 94 зв.). В'язь проста.

Оправа. Первинна. Дошки в шкірі коричневого кольору без тиснень. 223 x 170 x 30. Розпадається (розбита).

Нотація. Знаменна, позначкова, безпризначна.

Зміст. *Ірмологій*.

Записи. На бокових полях позначки пісень, піснеспівів; арк. 98 зв. „проба пера и чернилъ не дрожит ли”.

Старі шифри. “№ 739”.

До Бібліотеки Києво-Софійського собору надійшла з Чорнобиля в 1861 р.; до Софійської філії ВБУ – в грудні 1922 р., до відділу рукописів ВБУ – у червні 1931 р.

Бібліографія: Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – Вып. III. – М., 1904. – С. 29.

№ 4

Назва. Стихири святкові (уривок). 1820-і рр.

Ф. I, № 2485.

Інципіт: “Кресто Христово Христианомо оупованіє...”.

Експліцит: “...вопіємо моли спастиса дѣшамо нашимо”.

Кількість та стан збереження арк. 10 арк.

Матеріал письма. Папір (блакитного кольору). 4°, 198 x 170.

Філіграні: *PRO PATRIA // герб Гончарових МФАГ „1820”*, арк. 1–10 – сх. Uchastkina 1962, № 737 (з датою „1809”) (1810).

Організація сторінки. Поле тексту 148 x 110. 10 рядків. На бокових полях позначки піснеспівів, гласів, свят.

Письмо. Півустав одного почерку. Чорнило темно-коричневе, кіновар (сурик ?).

Мова. Церковнослов'янська. Текст роздільномовний.

Оправа. Відсутня.

Нотація. Знаменна, позначкова, безпризначна.

Зміст.

Арк. 1 зв. – стихири Воздвиженню, явленню Смоленської ікони Богородиці, Преображенню Господньому, Успінню Богородиці, Зосими та Савватію, Миколі Чудотворцю.

Записи.

Арк.1 – виписки з псалма (?).

Арк. 98 зв. – „проба пера и черниль не дрожит ли”.

Старі шифри. “Соф 829”, штамп “Библиотека Києвософійскаго собора”. З колекції Софійської філії ВБУ передана до відділу рукописів ЦНБ – у липні 1931 р.

№ 5

Назва. Збірник мішаного складу, складений з чотирьох частин. 20–30-і рр. XIX ст.

Ф. І, № 3999.

Інципіт: “Радѣютс с нами оумна вс чиноначалѣа” (без нот).

Експліцит: “...Да справдившеса Благодатію Его, наслѣдницы бѣдемъ по ѡпованію жизни вѣчныя” (без нот).

Кількість та стан збереження арк. I+88+1 літерний =90 арк. Літерний арк. 25 а. Арк. 19, 39, 46, 68 – випадають. На арк. 46 відірваний нижній кут. Арк. 14, 36, 86 вставлені при останньому оправленні. Після арк. 23 є вирваний арк.

Зошити 1–3⁴, 4¹⁺⁴, 5⁵, 6⁴⁺¹, 7–8⁴, 9¹⁺², 10¹⁺⁴, 11–12⁴, 2⁴, 13–14⁸, 15¹², 16⁶, 17².

Матеріал письма. Папір. 4°, 218 x 175.

Ч. 1: арк. 2–23, 32–35. Філіграні: *[Лев, що стоїть з якорем на*

гербовому щиті під короною] // ОФФМ “1828”, арк. 2–5 – сх. Клепиков 1959, № 399 (1823, 1825); *J. C. Troszcza „1832”* // ФТПБ, арк. 6–13, 15–19 – сх. Uchastkina, № 598 (1835); *Dzierz[r]ja* (лише частина філіграні), арк. 14 – аналогів не виявлено; *Літери КГ* // „1833”, арк. 20–23 – за табл. Клепиков 1978, № 335–336 (1828–1829); *Двоголовий орел під короною зі схрещеними блискавками у лапах* // КГ (курсив), арк. 32–35 – за табл. Клепиков 1959, № 275 (1828); *Ялинка* (лише верхівка), арк. 36 – под. тип Клепиков 1959, № 910 (1815); Nostitz, № 731 (1819);

Ч. 2: арк. 24–31. Філіграні: *А. Гончаровъ* // „1827”, арк. 24–31 – за табл. Клепиков 1959, № 31 (1818–1849);

Ч. 3: арк. 37–78. Філіграні: *Літери АГ* // „1826”, арк. 37–43 – за табл. Клепиков 1978, № 16 (1839); *А. Гончаровъ* // „1826”, арк. 44–51 – за табл. Клепиков 1959, № 31 (1818–1849); *АГ* // *АГ [вензель]* у круглому щиті під короною „182...”, арк. 52–67 – сх. Uchastkina, № 241 (з датою “1835”) (1835); *[Герб Гончарова] МФАГ [лев, що спирається на сферу]* // *АГ [вензель на сфері]* “1827” – тот. Клепиков 1959, № 383 А (1827); *МФАГ „18...”* (лише ліва частина філіграні), ймовірно, права частина – *герб Гончарових*, арк. 86–87 – сх. Мацюк, 1992, № 657–658 (1828), № 661–664 (1837–1844)⁷.

Ч. 4: арк. 79–84 – папір без філіграней.

Організація сторінки. 10–11 рядків, 165 x 120 (арк. 2–5); 11 рядків, 180 x 125 (арк. 6–11); 13 рядків, 170 x 130 (арк. 12–13); 13 рядків, 180 x 140 (арк. 15, 17 зв.–23, 32–35); 10 рядків, 155 x 120 (арк. 24–31; 14–16 рядків), 200 x 155 (арк. 37–78).

На верхньому полі та на бокових полях колонтитули з позначенням свят, піснеспівів та гласів. З арк. 37 по 78 на нижньому колонтитулі проставлена фоліація (№ 2–43).

Письмо. Поморський півустан семи почерків: I, арк. 1–5; II, арк. 6–13; III, арк. 15, 16 зв.–23, 32–35; IV, арк. 15 зв.–16; V, арк. 24–31 зв.; VI, арк. 37–78; VII, арк. 79–80.

Чорнило темно-коричневе, чорне, кіновар, сурик?

Мова. Церковнослов'янська. Текст здебільшого роздільномовний.

Оздоблення. *Ініціали* різних видів: з пишним квітковим орнаментом жовто-оранжевих кольорів, заповнені всередині вишуканими переплетеннями з штриховкою тушшю на 3–8 рядків (арк. 2, 16 зв., 21 зв.); витончені, витіюваті, різноманітного рослинного орнаменту кіноварні та суриком (арк. 15 зв., 17, 24, 27, 30, 79, 80). *В'язь* проста.

Оправа. Кінець 30-х рр. XIX ст. Картон зі склеєних арк. паперу (макулатура) з чорновиків власника. Корінець шкіряний.

Нотація. Знаменна, позначкова, безпризначна, з признаками (арк. 79, 80); знаменна зі знаком “Э” (арк. 11– зв., 34 зв.–35 зв., 55 зв.–56, 79). Розводи лиць та фіт у тексті та на полях.

Музичні особливості.

Аненайки:

“Слава Ти Господи...” – 103-й псалом – арк. 4 зв.;

“Днесь дева раждаете...” – стихири Різду Христову – арк. 9 зв.–10;

Багатогласники:

Восьмигласник (1–8 гласи) – “Свете тихии” – стих на вході – арк. 17 зв.

Варіанти розспівів:

“Инъ перев” (варіант кінця рядка?) – Аллилуя – арк. 5 зв.;

“демством” – “Всяко дыхание...” – арк. 9;

“инъ конец” – ікос “Ты един еси...” – арк. 13 зв.;

“инъ” (варіант розводу фіти) – кондак Різду Христову “Дева днесь пресущественнаго раждает...”;

“болшим роспевом” – “Єдинородный сын” – арк. 18;

“ино знамя” – славник Пасці “Воскресения дене просветимося торжествоме...” – арк. 27;

“знамен” – псалом 136 “На реце Вавилонстей...” – арк. 29, 32;

“инъ перевод” – стихири “Множество содеянных ми золо” – арк. 30 зв.;

без вказівки [путь ?] – світильні Різду Христову та на Богоявлення – арк. 11–11 зв.; світильні Миколі Чудотворцю, на Вознесіння, в неділю П'ятдесятну – арк. 34 зв. –35 зв.; світильні Пасці – арк. 55 зв.–56; надгробне Трисвяте – арк. 79.

Зміст.

Арк. 1 зв. – стихири на Покров Богородиці (без нот).

Арк. 2 – “Начало Всенощнаго Бднія Великіа вечерни: “Приидите поклонимса ...”, псалом 103-й “Благослови душе моя Господа...”.

Арк. 6 – піснеспіви великої вечірні на Покров прсв. Богородиці: стихири на “Господи воззвах”, славник, світилен.

Арк. 8 зв. – стихири свт. Миколаю, архієп. Мирлікійському.

Арк. 9 – в неділю перед Євангелієм “Всяко дыхание ...”.

Арк. 9 зв. – стихири Різду Христову.

Арк. 11 – світилен Різду Христову та Богоявленню.

Арк. 11 зв. – [послідування по померлих]: після заупокійної

трапези “Содетелю и творче зиждителю...”, сідален, богородичен, тропар, богородичен, кондак, ікос.

Арк. 14 зв. – на принесення чесних мощей святителя Миколи, тропар 4-го гласу та кондак 3-го гласу (без нот).

Арк. 15 – фрагмент з служби Пасці: стихира “Воскресение твое Христе Спасе...”; прокимен “Не отоврати лица твоего ...”.

Арк. 15 зв. – стихира Покрову Богородиці “Наста денесе...”.

Арк. 16 зв. – тропар та кондак Різду Христову.

Арк. 17 зв. – на вечірньому вході “Свете тихий”.

Арк. 18 – на літургії стих “Єдинородный сын”.

Арк. 18 зв. – тропар “Иже глубинами мудрости...”, сідален “Покой Спасе наш...”.

Арк. 19 зв. – богородичні на 8 гласів “Иже ото девы возсиявый...”.

Арк. 20 зв. – стихира Одигітрії “Не остави нас в человеческое предстояние...”.

Арк. 21 зв. – задостойник “Владычице прими ...”.

Арк. 22 – приспів хвалитні.

Арк. 23 зв. – на отпусті “Вечная память”.

Арк. 24 – служба Пасці: іпакой, кондак, ікос, стихира Пасці; славник “Воскресения дне просветимося торжеством...”; задостойник, богородичен “Ото усто твоихо...”, на отпусті “И нам дарова ...”.

Арк. 28 зв. – величання Покрову Богородиці.

Арк. 29–30 та 32–32 зв. – в неділю про блудного сина та м’ясопусну 136-й псалом “На реце Вавилонстей...”.

Арк. 30 та 45 зв. – від неділі про митаря й фарисея до 5-ї неділі посту – стихира 6-го гласу “Множество содеянных ми золо...” (2 розспіви).

Арк. 31 та 45– в неділю сиропусну славник “Покаяния отоверзи ми двери...”.

Арк. 31 зв. та 45 зв. – богородичен “На спасеня стезя настави мя Богородице...”.

Арк. 32 зв. – після заупокійної трапези “Содетелю и творче зиждителю...”, на цілуванні “Зряще мя безгласна и без дыханія ...”, тропар “Земле зинувши приими...”; “Во истину суета всяческая...”, Молитвами рождешія тя Христе...”.

Арк. 34 зв. – світильні Миколі Чудотворцю, на Вознесіння, в неділю П’ятдесятну.

Арк. 36 – 23-й псалом Давидов та тропар великомуч. Георгію (без нот).

Арк. 37 – служба за упокой: богородичен, кондак, тропар “Земле зинувши пріими...”.

Арк. 37 зв. – задостойник “О тебе радується...”.

Арк. 38 – на молебні задостойник “Владычице пріими...”.

Арк. 38 зв. – стихири Воздвиженню, явленню Смоленської ікони Богородиці, Преображенню, Успінню Богородиці, Зосимі та Савватію, Миколі Чудотворцю.

Арк. 41 зв. – богородични на “Господи воззвах”, на стиховні та блаженні 1–3 гласів.

Арк. 44 – тропарі по непорочних, Аллилуя.

Арк. 45 – 1-й антифон 4-го гласу.

Арк. 45 зв. – “Бог Господь явися нам...” на 8 гласів.

Арк. 46 зв. – тропар Богородиці 4-го гласу.

Арк. 47 – “Достоино есть богоподобне славити тя Троице...” 5-го гласу; полієєлеос “Хвалите имя Господне...”.

Арк. 47 зв. – прокимен “Не отоврати лица твоего...”.

Арк. 48 зв. – богородични на “Господи воззвах”, на стиховні та блаженні 4–8 гласів.

Арк. 52 – служба Пасці: канон та стихири.

Арк. 57 – прокимени в неділю Пасхи й Світлу седмицю.

Арк. 57 зв. – прокимени денні.

Арк. 58 – приспів на полуношниці на Різдво Христово “С нами Бог...”, далі – Единородный сын...”, “Достоино есть яко во истину блажить тя Богородице...”.

Арк. 58 зв. – кафізма третя “Возлюблю тя Господи...”.

Арк. 60 – стихи хвалитні.

Арк. 60 зв. – “Господи воззвах” на 8 гласів.

Арк. 61 зв. – в неділю на утрени: кафізма друга, тропарі.

Арк. 63 – по 50-му псалмі “Молитв ради...”.

Арк. 63 – величання на владичні свята: Різдву Богородиці, Воздвиженню.

Арк. 63 зв. – богородичен “Преблагословенна еси ...” на 8 гласів.

Арк. 65–67 зв. – величання Іоанну Богослову, прпд. Савватію Соловецькому, Покрову Богородиці, Введенню Богородиці, Знаменію Богородиці, свт. Миколі Чудотворцю, Різдву Христову, Обрізанню Господню, Богоявленню, Григорію Богослову.

Арк. 68 – Стихири Євангельські на 8 гласів.

Арк. 75 – величання Іоанну Златоусту, на Стрітєння Господне, Обрєтєнню глави Іоанна Предтечі, на Благовіщення, в неділю

цвітоносну, Богородиці Одигітрії, у неділю Фомину, на Вознесіння, на Зішестя Святого Духа, Різду Іоанна Предтечі, ап. Петру та Павлу, пророку Ілії, на Преображення Господнє, на Успіння Богородиці, на Усікновення голови Іоанна Предтечі.

Арк. 78 – тропар “Дене пребыво благодарю Тя Господи...”; богородичен “Пресвятая дево, мати Божия”.

Арк. 79 – надгробне Трисвяте.

Арк. 80 – задостойник “О тебе радується...”.

Арк. 80 зв. – Слово Іоанна Златоустого на Пасху (текст без нот).

Арк. 82 зв. – апостольські читання на різні свята (текст без нот).

Арк. 85 – стихира та апостольське читання на Хрещення Господнє (текст без нот).

Записи

Арк. 1 – “Получ. мною 1835” “Приказ войску Донскому. Ново-Черкасск февраля 17? Дни 1835 года № 1801. Его императорское Высочество, государь Цесаревич, наследник, Атаман всех казачьих войск, Александр Николаевич, Уд...въ принятием принесенное мною от имени Войска Донскаго поздравление с Новым годом, Соизволил почтить меня рескриптом от 31 генваря усега в списке прилагаемом...” “Подленной подписал Войска Донскаго наказным Атаман Генерал от Кавалерии Кутейников. С подленным верно Хорунжий Минченко(в)?”.

Арк. 2 – подяка Дмитру Єфимовичу за поздоровлення з Новим роком від імені ввіреного йому війська. “На подлинном Собственной рукою Его императорского высочества, цесаревича, наследника написано: Атаман всех казачьих войск Александр. Засвидетельствовал Генерал от Кавалерии Кутейников. С копии верно Хорунжий Минченко(в)? 1-го Генваря ? года”.

Арк. 3 – “Начало Всенощнаго бдения Соумилненнымъ Гласомъ Воспевать Великая Вечерня”.

Арк. 31 зв. – “Написася 1829 года. Принадлежитъ Максиму Максимовичу”.

На внутрішній стороні нижньої кришки оправи – “... ДоброжСлоб... Из Житомирской... [Мозырскому] мѣщанину Максиму [Шаеву] ...благо... “Книга глаголемая Обиход принадлежитъ Максиму Максимовичу. Свидетельствуетъ Ми[н]ской? Губерніи Города ? мѣщенин Максим Проживающий Волынской губерніи Житомирского уезда в слободѣ [Д]олжику назван[ым] помещиком ...”.

У тексті є позначки про характер співу: “велегласно” (арк. 2 зв.)

Старі шифри та штампи. “Фундамент. Библ. Волынской духовной Семинарии русск. Отд. № 3716”, “№ 615? (фіолетовим чорнилом), “52 /89” (олівцем). Надійшла з Волинського державного музею в січні 1934 р.

¹ *Бударгин В.П., Маркелов Г.В.* Орнаментака крестьянской рукописной книги XVIII–XIX вв. // ТОДРЛ. Взаимодействие древнерусской литературы и изобразительного искусства. – Л., 1988. – Т. 38. – С. 476–479; *Винокурова Э.П.* К вопросу о генезисе поморского орнамента // Литература Древней Руси. Источниковедение. – Л., 1988. – С. 259–289.

² *Розов Н.Н.* Об особенностях художественного оформления литургических и певческих рукописных книг // ТОДРЛ. Взаимодействие древнерусской литературы и изобразительного искусства. – Л., 1988. – Т. 38. – С. 424

³ *Панченко Ф.В.* Некоторые вопросы атрибуции певческих рукописей поморской традиции // Мир старообрядчества: Материалы междунар. науч. конф. – М., 1998. – Вып. 4: (Живые традиции: Результаты и перспективы комплексных исследований русского старообрядчества). – С. 397–403; *Она же.* Рукописное наследие выговских мастеровпевцев: история, традиция, творчество: Автореф. дис... канд. искусствоведения. – СПб., 2002. – С. 10–16.

⁴ *Бражников М.В.* Архивная обработка певческих рукописей // Вопр. архивоведения. – М., 1965. – № 2. – С. 50–62. *Он же.* Краткие методические рекомендации и схемы по описанию древнерусских певческих рукописей // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 132–163. *Он же.* Русская певческая палеография. – СПб., 2002.

⁵ *Tromonin* – Tromonin’s watermark album – Hilversum, 1964. – Vol. 11 (Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia); *Дианова Т.В.* Филигрانی XVII–XVIII вв. “Герб города Амстердама”. – М., 1998. – С. 168, ил. 131.

⁶ *Клепиков С.А.* Филигрانی и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX вв. – М., 1959; *Uchastkina Z. W.* A history of Russian hands papermills and their watermarks. Hilversum, 1962. – Vol. 9; *Voorn H.* The paper mills of Denmark and Norway and their watermarks. Hilversum, 1959; The Nostitz paperz. – Hilversum, 1964. – Vol. 5 (Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia).

⁷ *Клепиков С.А.* Филигрانی на бумаге русского производства XVIII – начала XX века. – М., 1978; *Мацюк О.Я.* Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст. – К., 1992. – 352 с.